

פרשת חקת: האם מותר להכין אפר פרה אדומה בזמנינו

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מאריכה התורה על מצוות פרה אדומה, עליה נאמר במדרש (במדבר רבה) שאי אפשר להבין טעמה, כיצד היא מטהרת את הטמאים עליהם מזים מי הפרה, ומטמאת את הטהורים המתעסקים בתהליך הכנתה. עם כל זאת, במהלך הדורות פרשני המקרא העלו מספר אפשרויות להבין את טעמה של פרה אדומה:

א. **הספורנו** (במדבר יט, ב) בדומה לדברי הרמב"ם (שמונה פרקים) כתב, שהדרך האידיאלית בעבודת ה' היא דרך האמצע, והצויד בצד אחד צריך להתנהג בקיצוניות כצד השני עד שיתאזן. עניין זה באה הפרה האדומה לסמל, משום כך מצד אחד היא מטמאת את הטהורים המתעסקים בה, ומצד שני מטמאת את הטהורים. מצד אחד אדומה צבע המסמל חטא, ומצד שני עוזרת לטהרה.

ב. **הרב אנשלמה אונגער** (מדרשי התורה) ביאר, שהפרה היא רמז לחומר, משום כך העוסקים בה טמאים כי הנמשך אחרי החומר נטמא, ומאבד מכח שכלו. לעומת זאת אפרה מסמל את המתגבר על החומר ושורפו, ומשום כך מי שמזים עליו מאפר הפרה נטהר. ובלשונו:

"מה שהפרה מטמאה את הטהורים, אחשוב כי בעבור שהפרה רמז לחומר והיו העוסקים בה טמאים, הורה שהנמשך אחר החומר יטמא. אפרה היה מטהר הטמאים שהמכניע חומרו ושורפו, אז יישאר טהור ונקי כי החומר מטמא כח השכלי לפי רוע מזגו, ומטהר כח השכלי לפי טוב הכנתו וטוב מזגו."

בעקבות העיסוק בדיני פרשת הפרה, נעסוק השבוע בשאלה האם אפשר להכין אפר פרה אדומה בזמנינו. ראשית נראה האם יש עניין להיות טהורים בזמן הזה, כשאין בית מקדש ואין קורבנות. לאחר מכן נראה את הקשיים ההלכתיים שיש בעשיית פרה אדומה בזמנינו. לסיום נראה את הניסיונות בזמננו להכנת פרה אדומה.

אפר פרה

למרות שאין בזמן הזה מקדש, ומשום כך ההיטהרות ממת לא תאפשר להקריב קורבנות בבית המקדש וכדומה, מכל מקום יש משמעות להיטהרות זו. בפשטות, השלכה ראשונה לטהרה תהיה האפשרות לאכול תרומה. בכל שנה הולכים לאיבוד אלפי טון של יבול חקלאי, בקבוקי יין ועוד, מפני שיש להפריש אחוז לכהנים, וכאשר הכהנים טמאים אי אפשר לאוכלם והם נזרקים.

אמנם, כפי שראינו בעבר (נשא שנה א', מצורע שנה ד') בדברי הרמב"ם, הבעיה המרכזית המונעת אכילת תרומה מהתורה היא שהכהנים בזמן הזה אינם מיוחדים (ובעיה זו לא תפטר גם כאשר יהיה אפר פרה אדומה), אך בזמן הזה התרומה מדרבנן וניתן להסתמך על חזקת הכהונה¹. כמו כן, בעקבות הטהרה יהיה ניתן להיכנס לאזור בית המקדש אליו אסור לטמא מת להיכנס.

כפי שנראה להלן בהרחבה, כבר בזמן הזה ארגונים כמו **מכון המקדש** עושים מספר ניסיונות לשריפת אפר פרה אדומה (באמצעות פרה רגילה), מתוך מטרה שכאשר תהיה, יידעו איך להכינה ולא יבזבזו זמן מיותר על ניסויים וכדומה. כמו כן יש בכך כדי להכין את הלבבות לקראת העתיד. ואמנם לכאורה, גם אם אכן ימצאו פרה אדומה ללא פגם, עדיין יש מספר בעיות שיש לפתור:

שחיטה בעת חורבן

הבעיה הראשונה המתעוררת בשחיטת פרה אדומה בזמן הזה היא, שלא ברור האם ניתן לשוחטה בזמן שבית המקדש חרב: א. המשנה במסכת מידות (ב, ד) כותבת, שכל הכתלים בבית המקדש היו גבוהים, למעט הקיר המזרחי. הסיבה לכך, שכאשר הכהן היה שוחט את הפרה בהר הזיתים עליו לראות את פתחו של ההיכל, וכן פסק הרמב"ם (פרה ד, ה). בהתאם לכך כתבו חלק מהאחרונים וביניהם **הדברי יציב** (ח"מ קכא), שבזמן הזה אי אפשר לשחוט פרה אדומה כיוון שאין מקדש.

כמו כן, המשנה במסכת פרה (ג, ה) כותבת, שעד כה נשרפו תשע פרות אדומות. כאשר הרמב"ם (ג, ד) הביא משנה זו בהלכותיו הוסיף, שאת הפרה העשירית יעשה מלך המשיח (דהיינו שיורה לכהן לעשותה). בעקבות כך כתבו חלק מהאחרונים, שיש להמתין לביאת המשיח כדי לשחוט פרה נוספת. ובלשון **הרב גורן** ('פרה אדומה בזמן הזה'):

"את הפרה העשירית יעשה לפי הרמב"ם מלך המשיח, מהרה יגלה אמן כן יהי רצון, כמו שכתב בהלכות פרה אדומה פרק ג' הלכה ד'. די בדברים אלו של הרמב"ם, כדי להוכיח את ההבל שיש במעשים אלו של הכנות לשריפת פרה אדומה בזמן הזה."

ב. **הרב עזריה אריאל** (פרה אדומה כהלכתה) חלק על שתי נקודות אלו. ביחס לראיית פני המקדש טען, שאין הכוונה שצריך לראותו בפועל ושיהיה קיים, אלא שצריך להסתכל אל המקום בו היה פתח ההיכל בעודו היה בנוי. ראייה לדבריו הביא מדברי **המאירי** (יומא טז ע"א), וכן מכך שבמדבר אלעזר הכהן שחט את הפרה במרחק של מספר קילומטרים מהמשכן, ובפשטות לא ראה אותו. את הטענה השנייה דחה, שאין כוונת הרמב"ם שבהכרח מלך המשיח יצווה על שריפת הפרה האדומה העשירית, אלא שבמקרה בו עם ישראל לא יבצע זאת עד בוא המשיח, המשיח ישרוף. ראייה לדבריו הביא מהרמב"ם במאמר קידוש ה' (עמ' קיט) שכתב, משום מצווה אינה תלויה במשיח - ואין סיבה שפרה אדומה תהיה יוצאת מכלל זה.

מי השוחט

גם אם למעשה יוכרע שאפשר לשחוט את הפרה שלא בזמן המקדש, ולאו דווקא באמצעות מלך המשיח, ישנה בעיה נוספת והיא מי ישחט את הפרה. התורה כותבת (יט, ג), שאת הפרה האדומה מסרו לאלעזר הכהן, סגנו של אהרן, ששחטה מחוץ למחנה. נחלקו הראשונים האם ניתן ללמוד מפסוקים אלו ציווי לדורות:

¹ בזמן הגמרא עוד ידעו מי כהן מיוחד, וישנן עדויות על כך שנשאר אפר פרה אדומה, וכפי שכותבת הגמרא במסכת מועד קטן (כה ע"א) שחכמי הגליל היו מכינים יין ושמן בטהרה. על בסיס כך כתב **הרא"ש** (חולין ח, ד), שהסיבה שבזמן הזה לא מפרשים שתי חלות בחוץ לארץ (אחת ששורפים ואחת זכר למקדש) כפסק המשנה היא, שדין זה תקף רק כאשר אוכלים חלה בארץ ישראל בטהרה וכבזמן האמוראים, ולא בזמן הזה.

א. **הרמב"ן** (שם) סבר, שאמנם התהליך במדבר נעשה על ידי סגנו של הכהן הגדול, אבל בהמשך הדורות בגלל עומק סודה, התהליך צריך להיעשות על ידי הכהן הגדול בדווקא, כדברי רבי מאיר בספרי וכתנא קמא במשנה במסכת פרה (ד, א). מדוע במדבר זה לא התבצע על ידי אהרן הכהן בעצמו? הרמב"ן העלה שלוש אפשרויות.

אפשרות ראשונה, כיוון שאהרן היה קדוש ה' (באופן מיוחד), לא רצה הקב"ה להוציאו מחוץ למקדש לצורך שריפת הפרה, אבל בשאר הדורות העבודה צריכה להיעשות על ידי כהן גדול. **אפשרות שנייה** ובכיוון הפוך, מפני שאהרן היה שותף בחטא העגל, נענש מהקב"ה שלא יכין את הפרה האדומה. **אפשרות שלישית** רצו לחנוך את בנו אלעזר לאחת ממצוות הכהונה. ובלשון הרמב"ן:

"ושאר כל הפרות בכהן גדול דברי רבי מאיר. והעניין לומר כי המצווה הזאת לעומק סודה, ראויה להינתן לגדול שבכהונה. ולא נתנה לאהרן, ואולי לגדולתו כי הוא קדוש ה' וחסידי המכפר במקדשו ולא רצה ליתן לו עבודת חוץ. או היה להכתיר אלעזר ולחנכו בחיי אביו במצווה אחת מן המצוות של כהונה גדולה, או היה לעונש העגל כדברי רבי משה הדרשן."

ב. מכל מקום עולה מדברי הרמב"ן, שגם אם בזמן הזה תהיה פרה אדומה, עדיין לא יוכלו לשוחטה, כיוון שאין כהן גדול. אפשרות שונה עולה מדברי **הרמב"ם** (פרה א, יא), שהעלה בעקבות דברי רבי יהודה בספרי והגמרא במסכת יומא (מב ע"ב), שרק את פרת המדבר היה צריך לשחוט באמצעות סגן הכהן, אבל שאר הפרות יכול לשחוט אפילו כהן הדיוט.

אם כן לכאורה לשיטתו אפשר לשחוט פרה אדומה היום באמצעות כהן הדיוט, אלא שבפשטות גם לשיטתו צריך שהכהן יהיה מיוחס וכאמור אין בזמן הזה כהנים מיוחסים. אמנם יש להעיר, שלדעת **החתם סופר** (יו"ד רלו) **וערוך השולחן** (העתיך טהרות צז, יב), במקרה בו אין כלל כהנים מיוחסים, ניתן לסמוך על חזקת הכהונה הקיימת גם בזמן הזה - ולשיטתם אין בחיסרון הייחוס בעיה.

תהליך השריפה

לאחר שראינו חלק מהבעיות שעלולות להיות בשריפת פרה אדומה בזמן הזה, נעבור לניסויי שערך פרופסור **זוהר עמר** בשיתוף מכון המקדש (מובא בתחומין כרך מ', עמ' 543). מטרת הבדיקה הייתה לבחון, כיצד ייתכן שאפר פרה אדומה הספיק למאות שנים (שהרי פרה ראשונה בתקופת משה ופרה שנייה בתקופת עזרא). כמו כן בדק אלו הם עצים הטובים ביותר לשריפת הפרה.

במספר מדינות בעולם, אחוזים רבים מצווים לשרוף את גופתם לאחר הפטירה (דבר האסור על פי הלכה). בהודו מנהג זה רווח ביותר (לפי הערכות כ-84% מהאוכלוסייה כך עושים), ושורפים את הגופה באמצעות עצים במקום פתוח וכפי שיש לעשות בשריפת הפרה. על פי בירור נמצא, שעל כל קילו בשר ועצמות יש לשים בערך חמישה קילו עצים, ובחס הזה השתמשו בניסויי שריפת הפרה.

סוג העצים

כאשר התורה כותבת שיש לשרוף את הפרה, היא מציינת שיש לזרוק לתוך האש עץ ארז, אזוב ושני תולעת, אך לא מציינת במה יש לשורפה. בעקבות כך למדו בספרי (זוטא יט, ה), שאין חובה לשרוף את הפרה בעצים מסוימים, ומותר אפילו בקש וגבבה. יחד עם זה, יש עניין להרבות באפר שנוצר מהפרה, ומשום כך בדקו במחקר הנזכר אלו הם העצים הטובים ביותר.

המשנה במסכת פרה (ג, ח) כותבת, שערמת העצים הייתה מורכבת מעצי ארזים, אורן, ברושים ותאנה חלקה. כמו כן התוספתא (פרה ד, י) כותבת, שהיו מוסיפים במהלך השריפה אזוב כדי להרבות את אפר השריפה. כמאור הסיבה להוספה היא, שכל אפר השריפה יכול לשמש להזאה על הטמא (כולל אפר העצים), כך שיש עניין להרבות בו. כמו כן, רוב מוחלט של אפר שריפת הפרה נהפך לאבק ונעלם, כך שאי אפשר להסתפק בו בלבד. ובלשון פרופסור עמר:

"למעשה, החלק של הפרה בהפקת כמות האפר הכוללת הוא מועט ביותר. ממשקל הפרה נותר כ-4% בלבד. כלומר מפרה שמשקלה 270 ק"ג רק כ-11 ק"ג. הרוב המוחלט של האפר מתקבל מהעצים. לכן אם קיימת אפשרות של בחירה, מומלץ לקחת פרה במשקל יחסית קטן, על מנת שתהליך שריפתה יהיה מהיר ולהשלימו בו ביום."

על בסיס הניסויי שרוב הפרה נעשית אבק ונעלמת, מובן מדוע המשנה ציינה דווקא את התאנה כחלק מהעצים בתהליך שריפת הפרה. האורן לדוגמה, מצד אחד נשרף היטב ובמהירות, מצד שני לאחר שריפתו נשאר מכמות העץ המקורית רק 2.5% אפר. התאנה לעומת זאת, גם נשרפת במהירות, וגם משאירה כמות גבוהה יחסית של אפר (5.8%). כמו כן התאנה גם נשרפת לאבקה דקה, החוסכת סינון לאחר תהליך השריפה.

כמות המים

סך הכל, משקל הפרה, עצי האורן, התאנה והברושים והאזוב שהוכנסו בניסוי כ-1670 קילוגרם. מתוכם לאחר סינון, ניפוי והוצאת הפסולת נשארו רק שבעים ושבעה ליטרים של אפר, במשקל שישים וששה קילוגרם (כ-4%). כיצד שימשו שבעים ושבעה ליטרים אפר, להזאה במשך מאות שנים על מיליוני טמאים? התשובה לכך נמצאת בדברי המשנה (פרה ג, ג) **והרמב"ם** (פרה אדומה ט, א):

כפי שפסקו להלכה, כדי לקדש את המים במי שריפת הפרה, אין צורך בכמות גדולה של אפר, אלא די בכך שהוא יכסה את פני המים. משום כך, אין משמעות לעומק המיכל ואפשר באמצעות קמצוץ של אפר לקדש הרבה מאוד מים. כמו כן, על מנת לטהר אדם אחד די בטיפה אחת.

על בסיס הנחות אלו בדקו בניסוי וגילו, שכיוון שבשביל לקדש קוב מים (1000 ליטר), די בגרם אחד של אפר, יוצא שמשריפת הפרה הנ"ל ניתן להפיק כ-660 מיליארד הזאות. במקרה וייקחו פרה גדולה יותר ויוסיפו יותר עצים, ניתן אף להכפיל את כמות האפר ומי ההזאה. על בסיס נתונים אלו מובן, כיצד באמצעות פרה אחת טהרו טמאים רבים ושנים רבות.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com